

lampolgár sínylődjött ilyen intézetekben szerte Szibériában. A második világháborút követően 800 000 lengyelt, 700 000 németet, 295 000 magyar és sok más nemzetiségű embert, hadifoglyot vittek kényszermunkára Szibériába az 1946 óta létező GULAG táborokba. Egyes becslések szerint e táborokban közel 20 millió ember pusztult el.

Végezetül ide kívánczik egy rövid megjegyzés: a szerző véleményem szerint néhány, a kötetben szereplő különböző tábor, helység XIX–XX. századi földrajzi elhelyezkedését be-

mutató térképvázlattal, az ott lévők életmódját felvillanó korabeli képpel vagy vázlattal még szemléletesebbé tehetné volna könyvét; azonban ezek a hiányosságok a mű értékéből semmit nem vonnak le.

A kötet minden bizonnyal érdeklődőkre talál a Közép-Kelet-Európa múlt századi történetét kutató történészek körében, de az Oroszország történelmének e sötét fejezetét jobban megismerni kívánó olvasóközönség is haszonnal forgathatja lapjait.

Balla Tibor

ANDRÉ CORVISIER

LA GUERRE

Essais historiques

(Presses Universitaires de France, Paris, 1995. 423 o.)

André Corvisier, a világszerte jól ismert hadtörténész, a párizsi Sorbonne Egyetem nyugalmazott tanára, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság évtizeden át volt elnöke, azóta tiszteletbeli elnöke ezúttal arra vállalkozott, hogy a háborúra vonatkozó újabb történelmi esszéit közreadja. Összefoglaló művei, monográfiái után úgy vélte, hogy ezúttal a háború kérdéskörét járja körül, történetiségében. Hét irányból indult el, hét úton közelítette meg a háború fogalmát és e hét vonatkozásban elemezte azt, miután bevezetőben felidézte, a korábbi gondolkodók minék is tekintették a háborút.

Az első fejezet sokatmondóan „Az erőszakoskodástól a hadművészetig” címet viseli. Ezen belül először a természetes és rendellenes erőszakos cselekményeket elemzi, majd rátér ezek visszaverésének megjelenésére. Ezekről erőteljesen elkülönítve újabb alfejezetben tér rá a háborúra, mint társadalmi tényre. Miután tisztázta a háború társadalmi jelenség voltát, a háborús gyakorlatról és a háború ellenőrzéséről szól a szerző. Eközben kiemeli, hogy a harc megnyilatkozása és az azzal szembeni védekezés módja dialektikus egységben vezet el a hadművészethez. A továbbiakban a háború és a közrend kölcsönhatásait vizsgálja. Ezt követi az erőszakoskodással kapcsolatos érzékenység és a türekszűz elemzése.

A „Tudomány, háború és hadművészet” című következő nagyobb egységben André Corvisier az előzőtől eltérően már nem nyúl vissza az ósvagy ókorig, hanem a hadügy forradalmánál kezdti tárgyalását. Az ismeretek és a természeti

feltételek hasznosításának kölcsönhatásával indítja gondolatsorát, amelyben a terepismeretet hangsúlyozza a legerőteljesebben. Ezt követően szól a természeti erők szolgálatba állításáról, vagyis elsődlegesen a terepberendezésről, majd a kieszt erőről, azaz főleg a tűzfegyverek megalkotásáról, de a vegyi és biológiai fegyverekről is. Ezután tér át a harmadik dimenzió hasznosítására, a légierő e század eleji megteremtésére. Sorra vesz azonban egy „negyedik dimenziót” is, ezalatt a felderítést, szállítást és információáramlást, azaz az idő hasznosítását érti. A jelenkor technikai fejlettségére utalás természetesen vezet át a következő témára, a tudomány és a hadioktatás kölcsönhatásának a rendszerére. Tágabban véve a kört, megvonja a háború és a tudomány közti összefüggések emberi mérlegét is, miközben egyaránt rámutat a háborúnak a tudományos kutatásra és a tudományos kutatásnak a háborúra gyakorolt hatására. E gondolatsor lezárásaként a hadászat és a harcászat vonatkozásában azt elemzi, mennyi ezekben a tudomány és mennyi a hadművészet.

A harmadik fejezet címe „Környezet, eszközök és erőforrások”. Ebben először a kérdés megközelítéseként az alkalmazás feltételeit mutatja be. A természeti erőforrásokat számbavéve elsődlegesen a földrajzi megjelenésről, azaz a terepről szól, ezen belül a területi egységekről, a domborzatról, a talajról, csak ezután tér át a természeti kincsekre. Külön alfejezetben elmélkedik a tengerről. A továbbiakban elemzi az élőerőt, vagyis a népességet, a demográfiának a háborúra, a háborúnak a de-

mográfiára gyakorolt hatását. Befejezésül ehhez csatlakozva a háborús emberveszteségek fejlődéstörténeti elemzését adja, kitérve az önkéntes, vagy kényszer hatása alatti lakosságelvándorlásra is.

Az újabb nagy egység a „Háború és állam” címmel további nagyon fontos kérdéseket vizsgál, így elsőnek mindjárt a háborúnak és a haderőnek az államformációkban játszott szerepét, ezen belül: a hadijog és a hadállítás monopóliumának, a hatalmi formák és a háború összefüggését. Ezt követően áttér a szerző az állam hadi küldetésére, azaz a külső és belső rend és biztonság fenntartására. Az állam eszközeiről szólva a pénzügyet, vagyis a pénz mozgósítását, a hadügyet, azaz az emberek mozgósítását, e kettő alapján a katonai szolgálat megszervezését, a katonai kiképzés biztosítását részletezi, de kitér a katonai szolgálat állambeli súlyára, a katonákkal szembeni kötelezettségekre, az ipari fegyvergyártásra, a hadigazdálkodásra és a logisztikai szervezésre is. Ezt követően a nemzet hadiprogram-adásának és hadimodellalkotásának összefüggéseit a kilátásban levő támadó vagy védelmi háborúra való előkészületek tükrében boncolgatja.

„Háború és társadalom” cím alatt következik az ötödik fejezet, amelyben André Corvisier a társadalmat „a háború formáinak sugalmazójaként” jellemzi. Így szól a hadseregek összetételéről, a hadvezetésről, a vezényletről és a háború megjelenési formáiról. Ezt követően a háborúról, mint „a társadalmi átalakulások hajtóerejéről” értekezik. Bemutatja a háborúnak köszönhető társadalmi átalakulások eredőit: az egyéni sorsokat, a személyi feltételek és a társa-

dalmi összetétel változásait, a társadalmi egyensúly módosulását, a vesztesekre és nyertesekre szakadást. Végül a katonai pályának a társadalomban játszott szerepére tér ki.

Az újabb nagy egység „A háború és az erkölcsi tényezők” címmel egészen más területre vezet az olvasót. A motivációkról szólva az anyagi gondok növekedését, a művelődési, vallási és lelki megfontolásokat részletezi. Ezt követően áttér a háború igazolásának és elítélésének eszmerendszerére, külön kitérőt téve a pacifizmusra, a háború szabályozására, a hadbalépésre, a hadiszokásokra, a béketervekre. A továbbiakban a különböző magatartásformákat mutatja be, negatív formájában a „háborús bűnöket” és a gyengeséget, pozitív formájában a „hadierényeket”, a túlteljesítést és az áldozatot. Befejezésül a lakosságnak a háborúval szembeni magatartását elemzi a szerző.

A „Háború és politika” címet viselő utolsó, hetedik fejezet elsődlegesen a háború és béke közti politikát jelentő konfliktuskezelést, a „visszatartó” háborúkat és az ellenőrzés alól kicsúszott háborúkat elemzi.

A hét önálló esszéből levont következtetéseket rövid összegzésként André Corvisier „Kutatás és a múlttól való szükségszerű elfordulás” címmel adja közre. Művéhez az alapvető könyvészeti anyagot felőlelő tájékozódó bibliográfiát és a visszakeresést megkönnyítő névmutatót csatolt. Egy hosszú élet tapasztalataira és fél évszázad óta folytatott hadtörténeti kutatási eredményeire építő, rendkívül figyelemreméltó gondolatrendszeret minden hadtörténésznek meg kellene ismernie.

Zachar József

PAUL G. HALPERN

A NAVAL HISTORY OF WORLD WAR I

(*Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1995. 591 o.*)

Az első világháború történetének haditengerészeti vonatkozásait feldolgozó művek sora Paul G. Halpern nemrégiben megjelent összefoglaló munkájával gyarapodott.

A szerző 1937-ben született New Yorkban, a Virginia Egyetemet végezte. 1966-ban Ph. D. fokozatot szerzett a Harvard Egyetemen. 1965 óta a Floridai Állami Egyetem munkatársa, jelenleg annak történelemprofesszora. Neve valószínűleg ismerősen cseng a magyar olvasóknak is, hiszen korábban több könyve jelent meg a Földközi-tenger medencéjében fekvő államok tengeri politikájáról, az első világhégés idején a

mediterrán térségben folyó tengeri hadműveletekről; jelenleg Anton Haus tengernagy, az osztrák-magyar hadiflotta 1913–17 közötti parancsnokának életrajzán dolgozik.

A kötet első kiadása 1994-ban került a boltokba, népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1995-ben ismét megjelentették.

A recenziens – teljes joggal – nem csekély elfogultsággal vette kezébe Halpern művét, azonban a bevezetés és az első néhány oldal elolvasása után minden kételye eloszlott a mű tudományos értékeit illetően. Bizton állíthatjuk, egy tudományos igényességgel megírt, a téma-